

Ügynökök fecskében

A keletnémet titkosszolgálat
balatoni „kalandjai”

Szeptemberben érkezik Balatonfüredre a Collegium Hungaricum Berlin vándorkiállítás, amely a *Német egység a Balatonnál* címet viseli, és az egykori nyaralók visszaemlékezései alapján mutatja be a keletnémet-nyugatinémet találkozások történetét. Speciális vetülete ennek az időszaknak a kommunista NDK hírhedt titkosszolgálatának (Stasi) balatoni tevékenysége, melynek magyarországi vonatkozásait Slachta Krisztina történész kutatta.

SZOBOTA ZOLTÁN

Milyen politikai folyamatok vezettek ahhoz a képtelen helyzethez, hogy az 1949-ben szétszakított Németország állampolgárai nem saját hazájukban, hanem történetesen a Balaton partján tudtak ideális körülmények között találkozni egymással?

– Nyugat-Berlin és Kelet-Berlin, bár két külön világhoz tartozott, az átkelőhelyek révén folyamatos kapcsolattartást tett lehetővé a szétválasztott családok számára. A berlini fal 1961-es felépítésére azért volt szükség, mert az NDK és az NSZK életszínvonalbeli eltérése egyre ordítóbbá vált, és a tömeges átáramlásnak csak

egy ilyen drasztikus lépéssel tudtak véget vetni a kommunisták. 1962-től tehát a falal szétszakított német családoknak, barátoknak új helyszínt kellett találniuk a találkozásra, mivel hosszú évekig még rokonlátogatóba sem lehetett átmenni egymáshoz. Ez a hely lett a Balaton. A kádári gulyáskommunizmus életszínvonal-politikája: a háztájizás, a maszekolás, a fuszizás, a „cimmer ferizés” nyomán ugyanis olyan gazdasági helyzet alakult ki, amelyben a Balaton környékén a nyugatiak számára is megfelelő színvonalúvá vált az ellátás, mondjuk egy bolgár vagy román tengerparthoz képest. Ráadásul Magyarország közvetlenül határos Ausztriával és Csehszlovákiával, így mindkét „féle” német állampolgár saját baráti országain keresztül tudta megközelíteni a helyszínt.

Mi kellett ahhoz, hogy egy Magyarországra látogató NDK-s felkelte a Stasi érdeklődését?

– Az NDK-ban mindenkinek, aki állami vezetőszevénél, minisztériumban, a rendőrségnél vagy a Stasinál dolgozott, sőt még a különféle gyártási technológiák, egyetemi, laboratóriumi, üzemi kísérletek titokgazdáinak is, szigorúan tilos volt nyugati személyekkel kapcsolatot tartani, vagy bármiféle nyugati rokoni szálát ápolni, nyaralások során nyugatiakkal akár csak szóba is állni. Ha felmerült a gyanú, hogy valaki mégiscsak megpróbálja, akkor a Stasitól azonnal ment a kérés az operatív csoporthoz: XY jön Magyarországra, figyeljétek meg, NSZK-s rokona kért-e beutazási engedélyt, vagy belépett-e Magyarországra, mikor, hol stb. Erre volt hazánkban a Külföldiek Ellenőrző Osztály (KEOKH) – amely pontosan ott működött, ahol ma az Állambiztonsági Szolgálatok Levéltára –, és ők minden nyugati állampolgárról tudtak, aki átlépte a magyar határt. Képzelték, hogy mekkora munka volt ezt nyilvántartani azokkal a kezdetleges módszerekkel.

Mekkora létszámú operatív egysége dolgozott a Stasinak állandó jelleggel Magyarországon?

– A nyomokat összerakva az tűnik valószínűnek, hogy ’64-től ’89-ig folyamatosan bővült a létszám, az utolsó időszakban már négy-hat ember. Budapesten egész évben volt munkatársuk, és a fővárosi főnök volt a magyar egység parancsnoka. Volt, aki a családját is hozta; vagy a saját felesége volt a titkárnője. Nyáron aztán megugrott a létszám, és Berlinből áthelyeztek főállásúakat, akik a Balaton egyes régióit látták el. Volt egy főhadiszállás Siófokon, Balatonfüreden vagy Veszprémben és Keszthelyen vagy Hévízen. Az operatív csoport a magyar elhárítással a külső ellenségeket megfigyelő, azon belül pedig az idegenforgalom ellenőrzésére szolgáló osztályon keresz-

tül tartott kapcsolatot. Magyar állampolgárokat nem foglalkoztattak, de rengeteg besúgójuk volt a hazánkban élő NDK-s állampolgárok közül, akik a tanulmányaik után általában ide házasodtak. Voltak főállású ügynökeik az idegenforgalomban, akik egész évben utaztak mint idegenvezetők vagy utaskísérők, és persze számtalan nem hivatalos munkatárs is.

Konkrétan hogyan dolgoztak a Stasi balatoni ügynökei? Fecskében, Surda sapkában, egy lángossal a kezükben próbáltak meg belehallgatni beszélgetésekbe, beletúrni táskákba, vagy azért ennél bonyolultabb volt a valóság?

– A legtöbb célszemély kempingezett, mert az volt olcsó, és egy fix összegből kellett gazdálkodniuk. Amikor otthon kikérték az utazási engedélyt Magyarországra, abban benne volt a kiutazás pontos időpontja és helye. Figyelték, hogy az illető mikor hagyja el az NDK-t, és a határátkelőhely jelzett a Stasinak Berlinbe, Berlin pedig Budapestnek, Budapest Siófoknak: „Günter vagy Inge átlépett a határon”. Riasztották a besúgót, hogy mikorra várható az érkezésük, és tudták konkrétan, hogy mondjuk Fonyód-Alsóbélatelep, Napsugár Kemping. A kemping portásnője például tizenöt éven keresztül adta az információkat. Leírja, ki melyik szobában kivel lakik: magyar olasszal vagy NSZK-s NDK-ssal. Ha megvolt a füles, akkor például a Stasi főállású idegenvezetőként Magyarországon dolgozó embere – akinek a felesége is ügynök volt, és egész évben a munkatatójuk költségén nyaraltak – bejelentkezett a kempingbe és rendszám vagy fénykép alapján nekilátott a munkaterv kivitelezésének: „Ó, helló, ideátrazhatunk mellétek? Te, elfogyott a kávé, adj már kölcsön,” satöbbi. De a csúcs, amikor a Stasi-tiszt odaadja a nyugatinémet „tiltott” újságot a keletnémet célszemélynek, hogy olvassa el, és aztán leírja a jelentésben, hogy még a feleség is elolvasta, és megkérdezték, hogy nincs-e több példány belőle. Ha a turista nem kempingbe, hanem konkrét szálláscímre ment, akkor az ügynökök szépen odamentek egy nappal előbb, és megpróbálták kivenni a szomszéd szobát vagy a szemközti házat, ahonnan az erkélyes szobából kitűnő rálátás nyílt az udvarra.

És a jelentésekből mik derülnek ki: összeesküvés-elméleteket írtak le, vagy – németek lévén – minden apró részletre kiterjedt a figyelmük?

– A Stasi hihetetlenül paranoiás és precíz volt. Ha a megfigyelt személy véletlenül összeismerkedett egy családdal, vagy találkozott egy nyugatinémet rokonával, és délután a lakóautóban lehúzott függönyök mögött sziesztáztak, akkor a je-

A legtöbb célszemély kempingezett, mert az volt olcsó, és egy fix összegből kellett gazdálkodniuk.

Slachta
Krisztina

**NDK-ban a
barnaszénfűtés
miatt szürkék
voltak
a napok, míg
a Balatonon
egész nyáron
vadul sütött
a nap.
A keletnémet
szabadságideál
országá lett
Magyarország.**

lentésben az állt, hogy valószínűleg kém-
üzeneteket közvetítettek. Vagy vegyük a
másik alapesetet, amikor NDK-s lányok
jöttek össze NSZK-s fiúkkal, ami elég gya-
kori volt, hiszen előbbieknél nem volt elég
pénzüik, utóbbiak pedig tudták, hogy
szállásért vagy étkezésért cserébe sok min-
denre hajlandóak az amúgy is szabado-
sabb szocialista nevelésben részesült há-
jadonok. Megérkeztek vonattal Buda-
pestig, a Margitszigeten hálósáokban
aludtak a szabad ég alatt, aztán stoppal le-
mentek a Balatonra. Ha megismerkedtek
NSZK-s fiúkkal, akkor a Stasi rögtön azt
feltételezte, hogy illegálisan akarják majd
elhagyni Magyarországot Ausztria felé.
Kapásból kriminalizáltak mindent, és
arra gyanakodtak, hogy honfitársuk az
NDK iparfejlesztési eredményeit adja át
éppen, vagy tiltott irodalmat terjeszt.
De rengeteg olyan jelentés is van, amely-
ben csak az szerepel – még hozzá percre
pontosan –, hogy: a család reggelizik, a
család elindul a strandra, a gyerekek a víz-
ben pancsolnak, a család ebédel satöbbi.

*A keletnémet turisták egyáltalán
nem gyanakodtak, hogy a baráti
Magyarországon is célszemélyé vál-
hatnak?*

– Gondoljon bele, hogy elmegy a barna-
szénfűtés miatt mindenhol szürke or-
szágából egy olyan külföldi tó partjára,
ahol egész nyáron vadul süt a nap, min-
denhol gyönyörű muskátlik virítanak,
patakokban folyik az őszibarack és a
dinnye, olcsó a sör és a lángos. Ahhoz ké-
pest, ahonnan jön, itt nyugati gazdagság
van és egy nagyobb szabadság érzete.
Minden honfitárs szinte barát. Miért
fogna gyanút bárki is, hogy strandolás
közben is árgus szemekkel figyeli a Sta-
si? Az a levéltáros hölgy, aki nekem Ber-
linben összekészítette az anyagokat, mint
egykori NDK-s, rengeteget járt a Bala-

tonra nyaralni. Elismerte, hogy soha még
csak meg sem fordult a fejében, hogy ott
ólálkodik körülötte a titkosszolgálat.
Őszintén megdöbben azon, amit a le-
véltárban feltártunk. Kizárólag azok tud-
ták, mi zajlik a Balatonon, akik maguk is
a rendőrségnél, néphadseregnél vagy a
Stasinál dolgoztak. Róluk nem egy olyan
jelentés van, amely arra utal, hogy pró-
bálták kijátszani a besúgókat.

*Nyomon követhető, hogy mi történt
azokkal, akiknek a balatoni ka-
landjairól jelentett a Stasi? Esetleg
büntetés is kikerekedett né-
melyikből?*

– Ilyet nem találtam a levéltári kutatása-
im során. A legtöbb esetben tiltott ha-
tárátlépés miatt már Magyarországon el-
fogja a határőrség az illetőt, vizsgálati fog-
ságba kerül az adott megyeszékhelyen,
majd Budapestre szállítják, harminc nap
alatt lefolytatják az eljárást, és utána az
összes iratot átadják az NDK állambiz-
tonsági képviselőinek. Innen vagy me-
netrend szerinti repülőgéppel, vagy
'89 nyarán már különgéppel vittek min-
denkit Kelet-Berlinbe, ahol szintén viz-
sgálati fogságba kerültek, és elkezdődik az
a nagyon kemény tortúra, amit a *Mások
élete*, vagy a *Mi vagyunk a nép* című fil-
mekben láthattunk.

Számtalan dráma nyomon követhető
azonban a jelentésekből, anélkül, hogy
konkrétan lecsaptak volna a célszemé-
lyekre. Az egyik ilyen történet, amitől ma
is kiráz a hideg, egy NDK-s orvos házaspár
esete, akik '61 júliusában az NSZK-
ban voltak szakmai kongresszuson, ami-
kor meghallották, hogy épül a berlini fal.
A feleség hazaszaladt a kisfiukért, de
visszamenni már nem tudott. A következő
találkozásuk 1965-ben volt Siófokon, egy
szállodában, amit levelek útján, titokban
szerveztek meg. Ám a magyar elhárítás

felfedezte, és egy hazánkban élő német
ügynök – aki „Ilonka” fedőnéven dolgo-
zott Siófokon mint idegenvezető – je-
lentett a történetéről a tartótisztjének, így
jutott el a magyar állambiztonságtól az
infó a Stasi siófoki képviselőjéhez. De je-
lentett róluk a hotelportás is, akinek az
asszisztálásával lehallgatóberendezést
szereltek a házaspár hotelszobájába. Ott
többek között arról beszéltek, hogy a férj
kicsempészi őket az autójában, ám erről
szerencséjükre végül letettek. Ennek el-
lenére az apu kocsiját az utolsó szögig
szétszedik a határon. Miután a nő haza-
utazik a gyerekekkel, négy orvos kollégája
dolgozik rá a Stasinak, plusz még két
szomszéd is figyeli őket a lépcsőházukban.
Folyamatosan leveleznek a férjével, amit
innentől kezdve nagyon aktívan ellen-
őriznek a szolgálatok. Még kétszer talál-
koznak a Balatonnál, de a harmadiknál
apu kiment magát, és ebből anyu rájön,
hogy valószínűleg az NSZK-ban már új
családja van a férjének. Pedig ő hosszú
évekig éppen azért nem építette az orvosi
karrierjét, hogy valamikor csak sikerül
majd átjutnia hozzá. Belebetegetszik a hír-
be, és nem sokkal később meg is hal.

*Mikortól kezdve látszik, hogy a rend-
szerváltás menthetetlenül elmosza a
magyar és a keletnémet titkosszol-
gálatok gyümölcsöző kapcsolatát?*

– A szovjet rendszer megingásával pár-
huzamosan erősödött a Stasi paranoiája,
így a nyolcvanas évek elejétől olykor napi
harminc-negyven „megrendelés” is be-
nyújtottak a magyar kollégáknak, akiknek
addigra már minden idejét a demokrati-
kus ellenzék kötötte le. Egy idő után ele-
gük lett, és – a Stasi magyarországi cso-
portvezetőjéhez is eljutott belső levelezés
szerint – egyszerűen minimalizálták az in-
formációs szolgáltatást. Saját magyaror-
szági ügynökeiket persze továbbra is
mozgatták a németek. Egyikük egy Pécsen
fogorvosnak tanult NDK-s nő volt, aki ma-
gyar férfihez ment feleségül, és Bere-
menden telepedett le. A határőrségnek
többször tolmácsolt, aztán később meg-
kereste a titkosszolgálat, hogy jelentse, ha
gyanús dolgokat tapasztal a határszaka-
szon. Gyerekei születnek, praktizál, és köz-
ben folyamatosan jelent. Mikor elvállal és
az osztrák határ melletti Zsirára költözik,
egyik beszámolójában, úgy '88 nyarának
végén megemlíti, hogy a falubeliek sze-
rint le fogják bontani a vasfüggönyt, és
bár ennek nyomait nem látni, bizonyos
örbődék eltűntek a határsávról. Tőle
hallja először a Stasi, hogy valami készül
az osztrák–magyar határon. A többi tud-
juk: páneurópai piknik, szeptemberi ha-
tárnyitás, a berlini fal leomlása... Mikor Szű-
rös Mátyás kikiáltja a köztársaságot, még
Budapesten vannak a főállású ügynökeik,
hogy előkészítsék a munkatervet többek
közt a '90-es balatoni vakációra. ■

